

УДК 349.2:331.2(477)

DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-1-3

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Денисовський Михайло Дмитрович,

адвокат, кандидат юридичних наук,

викладач юридичних дисциплін

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

ORCID ID: 0000-0002-2265-4190

Роденко Таїсія Андріївна,

здобувачка вищої освіти спеціальності «Право»

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

ORCID ID: 0009-0005-5257-935

Статтю присвячено дослідженню та аналізу особливостей тактики проведення допиту, висвітленню основних специфічних рис та актуальних проблем, які виникають перед та під час проведенням такої слідчої/розишукової дії.

Акцентовано на ролі слідчого, оскільки саме від нього залежить, як буде проходити допит, обстановка під час його проведення, застосовані ним тактичні прийоми і комбінації, а також чи будуть застосовуватися слідчим спеціальні знання для встановлення психологічного контакту.

Приділено увагу підготовчому етапу, на якому слідчому необхідно встановити соціально-психологічні ознаки, схильності, особливості характеру особи допитуваного.

Проведено аналіз основних помилок, які виникають під час здійснення слідчої дії, та висвітлено можливі тактичні ризики під час проведення допиту.

Досліджено питання побудови психологічного контакту з допитуваним як одного з основних тактичних прийомів, який постійно застосовується у слідчій практиці.

Розглянуто систему комбінацій та прийомів, які підбираються слідчим залежно від існуючої безконфліктної чи конфліктної ситуації. Наголошено, що саме з моменту початку проведення допиту будуть визначатися шляхи подолання наявної ситуації.

Визначено низку обставин, які можуть як і допомогти слідству в розслідуванні матеріалів кримінального провадження, так і перешкодити йому в об'єктивному та неупередженому розгляді. Розглянуто обставини, що зумовлюють удосконалення прийомів та способів проведення слідчої/розишукової дії.

Указано на прийоми і методи тактики проведення допиту та визначено найбільш оптимальні з них і такі, що найчастіше застосовуються слідчими.

Проаналізовано тактику дій слідчого під час проведення процедури допиту і встановлено, що алгоритм дій слідчого залежить від поведінки особи допитуваного.

У зв'язку зі зростанням професіоналізму та обізнаності злочинців зроблено висновок щодо необхідності подальших наукових розвідок означеної тематики.

Ключові слова: допит, тактика, слідчі (розишукові) дії, особа допитуваного, слідчий, прийоми, комбінації.

Denisovsky Mukhailo, Rodenko Taisia. Tactical features of the conduct interrogation and their characteristics

The article is devoted to research and analysis of the peculiarities of interrogation tactics, highlighting the main specific features and actual problems that arise before and during the conduct of such an investigative/search action.

Emphasis is placed on the role of the investigator, since it depends on him how the interrogation will take place, the situation during its conduct, the tactical techniques and combinations used by him, as well as whether the investigator will use special knowledge to establish psychological contact.

Attention is paid to the preparatory stage, at which the investigator needs to establish socio-psychological characteristics, tendencies, peculiarities of the personality of the interrogated person.

An analysis of the main errors that occur during the investigation was carried out and possible tactical risks during the interrogation were highlighted.

The issue of building a psychological contact with the interrogated person as one of the main tactical techniques, which is constantly used in investigative practice, is studied.

The system of combinations and methods selected by investigators depending on the existing non-conflict or conflict situation is considered. It was emphasized that ways to overcome the existing situation will be determined from the moment the interrogation begins.

A number of circumstances have been identified that can both help the investigation in the investigation of the materials of the criminal proceedings and hinder it in an objective and impartial review. Circumstances that lead to the improvement of techniques and methods of investigative/search action are considered.

Techniques and methods of interrogation tactics are indicated and the most optimal of them, and those most often used by investigators, are determined.

The tactics of the investigator's actions during the interrogation procedure were analyzed and it was established that the algorithm of the investigator's actions depend on the behavior of the person being interrogated.

In connection with the growth of professionalism and awareness of criminals, a conclusion was made regarding the need for further scientific investigations of the specified topic.

Key words: *interrogation, tactics, investigative (search) actions, person of the interrogated, investigator, techniques, combinations.*

Щодня за умов сучасності ми зустрічаємося зі злочинною діяльністю, яка негативно впливає на суспільство. Для попередження і припинення вчинення злочинів розроблено низку слідчих розшукових дій та негласних слідчих розшукових дій. Однією зі слідчих (розшукових) дій є допит, який характеризується своєю складністю та важливістю у слідчій діяльності. На практиці ця слідча (розшукова) дія виступає як одна з найбільш складних. Її складність полягає у наявності значної кількості чинників, які часто виявляються у протидії допитуваної особи давати показання або якщо особа навіть надає їх добровільно, то не завжди вони є правильними, безпомилковими і достовірними. Відповідно, перед слідчим стоїть завдання належним чином провести допит без порушення закону та виявити істину для правильного розкриття злочину.

У процесі проведення допиту існує багато особливостей, які можуть як допомогти слідству, так і перешкодити йому. Саме такі обставини зумовили необхідність удосконалення прийомів та способів проведення цієї слідчої дії. Отже, набула важливості потреба наукового дослідження особливостей допиту, виявлення проблем та надання рекомендацій щодо тактичних аспектів, на які слід звернути увагу під час підготовки до такого допиту, а також його проведення.

Сьогодні досить актуальною і важливою є постановка питання щодо проведення допиту. Дане питання потребує постійного дослідження та вдосконалення, адже в умовах сучасності здійснюється постійний прогрес у науковій, методологічній та технічній галузях. Передусім це зумовлено такими моментами: зростанням професіоналізму та обізнаності злочинців; високим рівнем практичних навичок щодо організації, підготовки та приховування вчинених злочинів; небажанням самих громадян надавати допомогу під час розслідування кримінальних правопорушень. Викладені вище ознаки потребують усебічного та повного дослідження для розкриття проблем та винайдення найефективніших шляхів їх вирішення.

Сутність проведення допиту має доволі велике значення, оскільки є особливою слідчою дією, яка в подальшому може слугувати джерелом знаходження істини. Саме допит є тією слідчою дією, завдяки якій отримується і досліджується значна кількість інформації, необхідної для вирішення кримінальної справи. Слід зазначити, що слідчий повинен володіти високим рівнем професійної підготовки для ефективного проведення допиту, вміти побудувати психологічний контакт з особою допитуваного, варіювати залежно від обстановки, володіти певними тактичними прийомами і методами впливу на допитуваного.

Допит – це слідча/розшукова дія, що проводиться з метою збирання доказів шляхом отримання зафіксованих у словесній формі, у протоколі й іншими передбаченими законом способами показань допитаної особи про відомі їй обставини кримінального правопорушення або такі обставини, що мають чи можуть мати значення для кримінального провадження [1].

Виходячи з наведеного визначення, допит є важливою слідчою/розшуковою дією, для проведення якої необхідне постійне запровадження нових підходів і методів вивчення та вдосконалення. Досліджуючи особливості тактики проведення допиту, його специфіку, можна знайти багато недоліків, які часто виникають у слідчій діяльності під час допиту та призводять до помилок із боку слідчого, а отже, і до неправильного встановлення обставин кримінального правопорушення, що має велике значення для вирішення справи.

Увагу необхідно зосередити вже на початковому етапі – пізнавальному, саме тут здійснюється ознайомлення з матеріалами справи. Проведення цієї стадії дає можливість установити почерговість та пріоритетність дій упродовж проведення усієї процедури проведення допиту.

Етап ознайомлення з матеріалами кримінальної справи передбачає необхідність:

- 1) предметної систематизації матеріалів про факти, події, особу тощо;
- 2) виявлення суперечностей і прогалин у досліджуваних матеріалах;
- 3) одержання контрольних відомостей, що можна використовувати під час допиту [2, с. 114].

Згодом після ознайомлення та встановлення всіх фактів та обставин, зазначених вище, слідчий може визначити план дій, який полягає у безпосередньому встановленні контакту з особою допитуваного, відбір запитань та їх почерговість, фільтрування певних відомостей та визначення їх пріоритетності.

Щодо визначення «спеціальних запитань», то А.Ф. Волобуєв визначає їх як прийоми психологічного впливу, що використовуються слідчим під час допиту: влучне формулювання та відбір запитань із визначенням їх спрямованості; емоційна забарвленість запитань і допиту в цілому; пояснення окремих положень кримінального та кримінально-процесуального закону [3, с. 6].

Одним із видів таких запитань є метод постановки непрямих питань, що полягає у поставленні запитань допитуваному, яке має другорядне значення, але, відповідаючи на нього, особа, сама не розуміючи цього, повідомляє відомості, які є важливими для слідчого.

Також слідчий може задати таке питання, що викличе особливі психологічні процеси в допитуваного (потіння, заломлення пальців рук, тремтіння голосу тощо). Саме така реакція дає можливість зрозуміти, що таке запитання є дискомфортним, особа починає нервово реагувати на нього і допомагає виявити неправду.

Досить часто під час допиту, аби уникнути психологічного впливу на себе, особа здійснює захист, який проявляється у виникненні зустрічної захисної психологічної активності – контрсугестії – схованому інформаційному впливі на будь-яку інформаційну систему людини [4, с. 363]. Її видами є уникнення, нерозуміння та авторитет.

Важливим є те, щоб слідчий володів таким професійним навиком, як рефлексивне мислення, адже так слідчий може прогнозувати та передбачити деякі варіанти відповідей, які може дати допитуваний на поставлені йому запитання, і визначити певну послідовну тактику формулювання інших запитань. Рефлексивне мислення слідчого розглядається як прогнозування напрямів допиту.

Ще одним дуже складним і глибоким процесом у діяльності слідчого під час розглядуваної слідчої (розшукової) дії є встановлення психологічного контакту, його стабілізація та підтримка, тому що саме з нього починається робочий етап допиту. Вже на цьому етапі слідчому необхідно варіювати залежно від обстановки та різних чинників, які важко спрогнозувати чи передбачити. Психологічний контакт являє собою продуману, послідовну та цілеспрямовану діяльність слідчого щодо побудови сприятливих умов для поглибленого спілкування з особою допитуваного, що полягає в отриманні повних та об'єктивних відомостей, які мають істотне значення для встановлення істини у справі.

Слід зазначити, що під час спілкування в ході допиту можуть виникати бар'єри, що перешкоджають подальшому проведенню допиту. У криміналістичній літературі, зокрема, виділяють естетичний, інтелектуальний, мотиваційний, моральний, емоційний та інформаційний бар'єри. Найважливіші бар'єри, які виникають під час спілкування, – це емоційний та інформаційний. Їх усунення, насамперед, залежить від об'єктивності слідчого та можливості їх подолати на перших же етапах побудови контакту.

Усунення інформаційного, або, іншими словами, смислового, бар'єру передбачає чітке формулювання питань допитуваному, встановлення того, чи розуміє допитуваний значення поставлених питань, пояснення за необхідності юридичних чи інших спеціальних термінів за їх наявності.

Емоційним бар'єром є особисте ставлення людини до реальності, тобто дійсної обстановки, переживання, що виникають під впливом внутрішніх і зовнішніх подразників. У загальній практиці розрізняють позитивні й негативні емоції, а також емоції-настрої, емоції-афекти, емоції-почуття.

Існування цих бар'єрів зумовлює, передусім, критичне осмислення слідчим обстановки, яка існує в момент установлення контакту з допитуваним, та застосування прийомів його протидії.

При цьому не слід забувати про допустимість і правомірність психологічних впливів на особу допитуваного, оскільки вони виявляються з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик допитуваного. Тому розроблено певний комплекс допустимих прийомів, заснованих на тактико-психологічній особливості.

Зокрема, допустимі психологічні межі можуть проявлятися у таких модифікаціях:

- 1) проникнення слідчого в плани тих, хто притягається до кримінальної відповідальності;
- 2) створення уявлення у підозрюваного, обвинуваченого про обізнаність слідства;

- 3) несподіване проведення тактичних прийомів;
- 4) передавання другорядної/прихованої інформації, щоб викликати «проговорення» у допитуваного, який відмовляється давати показання або дає неправдиві показання;
- 5) використання реально існуючих суперечностей між слідчим і обвинуваченим/підозрюваним;
- 6) використання суперечностей у показаннях однієї особи;
- 7) маневрування інформацією, уникаючи її деталізації;
- 8) пред'явлення доказів (навіть у їх сукупності);
- 9) перш за все у пред'явленні «вирішального» доказу – раптовість;
- 10) роз'яснення обвинуваченому про пом'якшуючі обставини [5, с. 175–176].

Саме використання зазначених способів може ефективно вплинути на досягнення необхідного результату. Тому не варто нехтувати жодним із цих способів, адже в сукупності і нерозривній взаємодії вони вважаються більш ефективними.

Слід зазначити, що існує певний перелік тактичних прийомів, за яких одержується бажаний результат завдання, що стоїть перед слідчим.

Зокрема, першим прийомом визначається сприяюча адаптації обстановки допиту й усунення небажаних станів психіки допитуваного. Даний прийом полягає в уточненні анкетно-біографічних даних допитуваного, встановлення обставин його життя, основних його інтересів, зацікавленості та потреб, а також бесіда на сторонню тему або на тему, що має другорядне значення або не так уже цікавить допитуваного.

Наступний тактичний прийом – це бесіда з допитуваним на сторонню тему або на тему, що цікавить, але не стосується предмета допиту. Саме тут уміння слідчого вірно вибирати тему для бесіди відіграє важливу роль, що визначається знанням інтересів допитуваного, його захоплень, рівнем загальної культури. Бесіди на такі теми дають змогу змінити психологічний стан допитуваного, позитивно впливають на обвинуваченого (підозрюваного) незалежно від того, перебуває він у збудженому чи пригніченому стані.

Важливим аспектом із боку слідчого є розвиток контактної взаємодії, тобто необхідність підтримати розмову, проявити інтерес та зацікавленість до даної теми, але при цьому слід урахувати, що не завжди допитуваний матиме бажання продовжувати цю розмову після активного включення та проявлення зацікавленості слідчим. Тому варто досить обережно підійти до вибору теми бесіди, оскільки недоречна тема розмови має наслідки встановлення дискомфорту між суб'єктами та може встановити бар'єр несумісності. Окрім того, не варто забувати про те, що велике значення має актуалізація на момент вибору теми бесіди, оскільки під час вибору належної теми в допитуваного вона може відобразити наявні обставини, які безпосередньо цікавлять слідчого.

Побудова психологічного контакту – дуже складний і глибокий процес, тому що саме з нього починається робочий етап допиту. Він безпосередньо залежить від підготовленості слідчого та його професіоналізму, оскільки слідчому необхідно варіювати залежно від обстановки та різних чинників.

Що ж стосується питання правомірності психологічних впливів на допитувану особу, то чітко обґрунтованих меж психологічного впливу у чинному законодавстві не визначено, окреслено лише загальні поняття без чітко визначених меж, хоча і вони доволі часто є незрозумілими. У сучасній практиці проведення допиту психологічні впливи, які застосовує слідчий, загалом можна поділити на правомірні та неправомірні.

Проведення допиту містить досить складну і динамічну конструкцію, яка полягає у застосуванні різних психологічних впливів на допитуваного. Зокрема, під час проведення цієї слідчої дії постає питання в їх допустимості та правомірності. Оскільки допит є керованим процесом взаємообміну інформацією, у якому керівну роль відіграє саме слідчий, то важливим аспектом завжди постає питання правомірності його дій.

Звертаємо увагу, що у своїй діяльності слідчий постійно повинен використовувати певні тактичні прийоми та комбінації. Це зумовлено, насамперед, особливостями суб'єктного складу, специфічною обстановкою та іншими чинниками. Однак часто постає питання, які тактичні прийоми та комбінації необхідно застосовувати і в яких саме випадках це буде доцільно. При цьому слід зазначити, що застосування тактичних комбінацій є допустимою дією з боку слідчого, але важливо пам'ятати про неприпустимість зловживання та дотримання умов вибірковості залежно від обстановки.

Тактичні комбінації під час допиту – це цілий комплекс прийомів, спрямованих на одержання від допитуваного правдивих показань шляхом створення обстановки, за якої сам допитуваний міг би невірно оцінювати наявну слідчу ситуацію.

Зокрема, у криміналістичній науці виділяють три види тактичних комбінацій: рефлексивні, забезпечувальні та контрольні.

Рефлексивні комбінації переважно мають на меті отримати інформацію від допитуваного або створити такі умови, що зумовляють неправильність оцінки щодо поінформованості слідчого про обставини справи. Найчастіше рефлексивні комбінації застосовуються під час допиту недобросовісних свідків та потерпілих, а також підозрюваних і обвинувачених, які дають неправдиві свідчення.

Застосовуючи забезпечувальні комбінації, виконується її головна мета: забезпечити збереження факту допиту в таємниці, допомогти допитуваному пригадати суттєві для справи факти, відтворити певну картину обставин справи тощо.

Використовуючи контрольні комбінації, у процесі допиту слідчий отримує відомості, що дають можливість оцінити свідчення чи визначити орієнтуючу інформацію, яка дає змогу зважити правильність власної поведінки, спрямування лінії допиту слідчому.

Отже, сам допит має цілу низку особливостей, які є важливими елементами проведення цієї слідчої дії. Актуальним і важливим завжди є питання правомірності та допустимості застосування прийомів, які є невід'ємним складником у роботі слідчого. Питання доцільності застосування прийомів психологічно впливу під час допиту не має чіткого визначення меж його застосування у чинному законодавстві, і це є певним недоліком та значною проблемою, яка потребує удосконалення і законодавчого закріплення.

Допит має дуже складну і динамічну конструкцію із цілою низкою особливостей, які є важливими елементами його проведення. Серед таких особливостей варто виділити тактичні прийоми та комбінації як невід'ємну частину допиту, оскільки специфіка їх застосування та проведення в процесі допиту дає можливість установити правдивість інформації, отриманої від допитаного. Неабияку роль відіграють і професійні якості слідчого, адже з їх допомогою буде можливо долати супротив із боку допитуваного, виявляти неправду та встановлювати істину.

Таким чином, допит як слідча (розшукова) дія є доволі складною правовою категорією, що потребує постійного дослідження та вдосконалення з огляду на особливості прийомів і методів її провадження, а тактика проведення допиту має складну й доволі специфічну конструкцію, що складається зі значної кількості елементів, застосування яких є передумовою досягнення позитивних результатів у цілому.

Література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С.В. Ківалова, С.І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с. URL: <http://surl.li/grvtt>.
2. Настільна книга слідчого : навчальний посібник / М.І. Панов та ін. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Ін Юре, 2007. 728 с. URL: <http://librarium.freehostia.com>.
3. Криміналістика : підручник / К.О. Чаплинський та ін. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внут. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua>.
4. Юридична психологія: термінологічний словник / А.М. Бандурка та ін. ; за ред. А.М. Бандурки. Харків, 2005. 432 с.
5. Скигонюк М.І. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2005. 496 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/955026/grant/>.

References:

1. Kivalova S.V., Kravchenko S.I. (2020). Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Procedure Code of Ukraine]. Odesa, SE Fenix, 924 p. Retrieved from: <http://surl.li/grvtt> [in Ukrainian].
2. Panov M.I., Shepitko V.Yu., Konovalova V.O. ta in. (2007). Nastilna knyha slidchoho: navch. posib. 2-he vyd., pererob. i dop. [Desk book of the investigator: training. manual 2nd ed., revision. and additional]. Kyiv: Ed. In Yure House, 728 p. Retrieved from: <http://librarium.freehostia.com> [in Ukrainian].
3. Chaplynskyi K.O., Luskatov O.V., Pyrih I.V., Pletenets V.M., Chaplynska Yu.A. (2017). Kryminalistyka : pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. – 2-e vyd, pererob. i dop. [Forensic science: understudy. for students higher education closing – 2nd edition, revision. and additional]. Dnipro: Dniprop. state University of Internal Affairs cases; Lira LTD, 480 p. Retrieved from: <https://shron1.chtyvo.org.ua> [in Ukrainian].
4. Bandurka A.M., Venedyktov V.S., Tymchenko A.V., Khrystenko V.E., Kalynovskyi V.B. (2005). Yurydychna psykhologhiia: terminolohichni slovnyk [Legal psychology: a terminological dictionary]. Kharkiv, 432 p. [in Ukrainian].
5. Skyhoniuk M.I. (2005). Kryminalistyka: pidruchnyk [Criminalistics: a textbook]. Kyiv: Atika, 496 p. Retrieved from: <https://www.twirpx.com/file/955026/grant/> [in Ukrainian].